

Łopuszański, Bolesław

"Issledowanija po istorii polskiego
obszczestwiennogo dwiżenija XIX w. -
naczała XX w. : sbornik statiej i
materialów", pod red. W. A. Dżakowa, I.
S. Millera, A. M. Oriechowa, Moskwa
1971 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 64/3, 622-624

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

sensu badaniom historycznym, o śmierć faktografii jako takiej, o naukowe wyjaśnienie procesów i zjawisk, o sięganie do istotnych sprężyn rozwoju społecznego. To już nie rewizjonizm — to rewolucja naukowa.

Otwock — to batalia o nową naukę na uniwersytetach polskich. Tej batalii sekundowali wielcy uczeni radzieccy (m.in. Borys Grekow). Toczące się tam gorące dyskusje oraz szereg następnych zapoczątkowały bogaty rozwój nauki historycznej w Polsce Ludowej, którego się nie powstydzimy.

Książka A. F. Grabskiego nie zamierzała dać syntezy dziejów historiografii. Zatem wyrażone wyżej zastrzeżenia i pretensje do autora zawierają być może zbyt daleko idące żądania. Z uwagi jednak na to, że mamy tu (jak nadmieniałam) szeroki wachlarz problemów zarówno chronologiczny jak tematyczny — książka ta zastępuje w pewnym stopniu syntezę. Stąd wymagania stawiane autorowi, stąd tak wiele problemów dyskusyjnych. Historia historiografii pojęta jako historia ideologii, opowiadająca „jakie to rzeczywistości były” poglądy dziejopisarzy — nie może zaspokoić ciekawości badawczej. Winna ona wyjaśnić, dlaczego takie właśnie były owe poglądy, szukać ich wielorakich i skomplikowanych uwarunkowań. Problemy badawcze są bogate, pole do dyskusji szerokie. Niech mi wybaczy autor krytycyzm, a przyjmie niniejsze uwagi jako zachętę do naukowej, twórczej dyskusji.

Krystyna Śreniowska

Issledowanija po istorii polskogo obszczestwiennogo dwiżenija XIX w. — naczała XX w. Sbornik statjej i materialow pod red. W. A. Dżakowa, I. S. Millera, A. M. Oriechowa, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1971, s. 397, 3 nlb.

Instytut Słowianoznawstwa i Bałkanistyki Akademii Nauk ZSRR ma na swoim koncie kilka interesujących wydawnictw zbiorowych dotyczących problematyki polskiej XIX wieku¹. Ogłoszony ostatnio nowy zbiór prac z tego zakresu stanowi cenny wkład w zagadnienie zgłębione przez czytelnika radzieckiego jeszcze w niewystarczającym stopniu. Praca powyższa różni się nieco od poprzednio wydanych, których cechą wspólną było wyeksponowanie współpracy polskich i rosyjskich elementów postępowych w walce ze wsteczną rolą caratu. W tym wypadku zagadnienie to pozostaje na drugim planie. Praca jest zbiorem zarówno rozpraw, jak i materiałów, co wyróżnia ją od poprzednich, podobnych wydawnictw.

Całość podzielili redaktorzy na trzy działy. W pierwszym pomieszczono zagadnienia dotyczące okresu powstania styczniowego, w drugim — powstania listopadowego, konspiracji popowstaniowych i Wielkiej Emigracji, w trzecim — zagadnienia z końca XIX i początków XX wieku. Kolejność powyższa nie bardzo jest zrozumiała zważywszy na chronologię.

Dział pierwszy otwiera obszerna rozprawa W. M. Zajcewa pt. „Zestaw społeczny uczestników powstania 1863—1864 na terytorium Królestwa Polskiego”. Oparta jest na materiałach archiwalnych Audytoriatu Ministerstwa Wojny i ma w dużej mierze charakter statystyczny. Autor zadał sobie sporo trudu, opracowując zestawy pod bardzo różnym kątem widzenia. Druga pozycja, to niewielka rozprawka Z. J. Talwirskiej pt. „Z historii programu agrarnego Mużyckiej Praudy”. Zagadnienie to potraktowano skrótowo (wszystkiego 5,5 strony), a przecież działalność redaktora „Mużyckiej Praudy” Konstantego Kalinowskiego jest wyjąt-

¹ *Wosstanie 1863 g. i russko-polskije rewolucjonnyje swjazi 60-tych godow*, Moskwa 1960; *Russko-polskije rewolucjonnyje swjazi i wosstanie 1863 g.*, Moskwa 1962; *K stoletiju gieroi-czeskiej borby „Za naszu i waszu swobodu”*, Moskwa 1964; *Rewolucjonnaja Rossija i rewolucjonnaja Polska (wtoraja potowina XIX w.)*, Moskwa 1967; *Swjazi rewolucjonierow Rossiji i Polszy XIX — naczała XX w.*, Moskwa 1968.

kowo dokładnie opracowana zarówno w historiografii radzieckiej jak i polskiej. Kolejna rozprawa O. P. Morozowej pt. „Bronisław Szwarce jako historyk powstania 1863—1864” jest wynikiem od dawna już trwających badań autorki nad tą postacią. Należy się spodziewać w niedługim czasie pełnej monografii tego działacza, do czego ma autorka na pewno sporo niewykorzystanego materiału. Rozprawa N. P. Mitinej pt. „O niektórych spornych problemach w ocenie ruchu społecznego i rosyjsko-polskich więzi rewolucyjnych w Syberii w 60-ych latach XIX w.” dotyczy zagadnienia wyjątkowo ważnego i słabo dotąd opracowanego. Historycy radzieccy, którzy niedawno wzięli na warsztat ten problem nie we wszystkich szczegółach wyjaśnili go do końca i nie we wszystkim są zgodni. Rozprawa daje aktualny obraz badań, ale czytelnik oczekiwałby od autorki więcej własnych poglądów na tę sprawę. Drobny przyczynek do działalności braci Sierakowskich daje G. I. Marachow w krótkim artykule pt. „Z materiałów archiwalnych o braciach Sierakowskich”. Są to odkryte przez autora w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Kijowie pewne nieznane dotąd materiały, które przyniosą dalszy wartościowy wkład w poznanie działalności Sierakowskich, chociaż na jakieś rewelacje z racji istniejących dokładnych opracowań tego tematu, trudno raczej liczyć. Trzy ostatnie pozycje: „Generalny komisarz wojskowy I. D. Jakobson o powstaniu 1863—1864” pióra J. I. Sztakelberga, „List otwarty serbskiego demokraty Živojina Žujevicia do I. S. Aksakowa” w opracowaniu W. G. Karasiowa oraz „Wspomnienia Marsymiliana Marksa »Zapiski starika«” w opracowaniu T. F. Fiedosowej mają charakter źródłowy i stanowią edycję nieznanych dotąd materiałów do historii powstania styczniowego.

Dział drugi przedstawia się o wiele skromniej i dobór tematyki sprawia wrażenie przypadkowej. Pierwsza rozprawa Ł. A. Obuszenkowej pt. „Książka W. Zajewskiego »Walka ugrupowań politycznych w powstaniu listopadowym 1830—1831« i zasadnicze problemy powstania” jest właściwie obszerną recenzją. Rozprawa B. S. Popkowa pt. „»Prawdę pojmie naród z ust Twoich...« (Naukowo-pedagogiczna działalność Joachima Lelewela w latach 1808—1830 w ocenie polskich współczesnych)” przedstawia postawione zagadnienie dość interesująco i dowodzi dobrej znajomości polskiej historiografii, ale nie może sobie rościć pretensji do specjalnej odkrywczości z racji istniejącej bogatej literatury dotyczącej różnych przejawów działalności Lelewela, także w radzieckiej historiografii. Rozprawa W. A. Dżakowa pt. „Źródła ideowe światopoglądu Piotra Ściegiennego” należy do wyjątkowo interesujących i nowatorskich, jako że w niedawnym czasie natrafił autor w archiwum w Moskwie na nieznane dotąd dokumenty dotyczące sprawy ks. Ściegiennego, rzucające nowy snop światła na jego działalność². Nowe szczegóły dotyczące tej postaci mają to przede wszystkim znaczenie, iż działacz ten znalazł się już uprzednio na warsztacie historyków polskich, M. Tyrowicza, C. Wycecha i Z. Młynarskiego, a więc może być zaliczany do postaci już opracowanych. Zarzucić jednak można autorowi niedoceniienie tych polskich monografii ks. Ściegiennego, gdyż tylko jeden raz powołuje się w przypisach na Młynarskiego, nie uwzględniając zupełnie ani Tyrowicza, ani Wycecha. Mało znane zagadnienie porusza W. Sliwowska (jedyna autorka polska w tym tomie) w ostatniej w drugim dziale rozprawie pt. „Iwan Łołowin na emigracji i jego polskie związki (lata 40—50-te XIX w.)”. Jest to wartościowy wkład do dwóch zagadnień: stosunków polsko-rosyjskich i Wielkiej Emigracji.

Ostatni dział otwiera rozprawa S. M. Falkowicz pt. „I Międzynarodówka i Polska”. Ma ona charakter raczej kompilacyjny, gdyż zagadnienie to, zwłaszcza w ostatnich latach było przedmiotem zainteresowania kilku historyków polskich (J. W. Borejsza, C. Bobińska, I. Koberdowa, F. Romaniukowa).

² Por. W. Dżakow, *Piotr Ściegienny i jego spuścizna*, Warszawa 1972.

Ujęcie tego tematu przez autora ma jednak dla czytelnika radzieckiego, nie zawsze znającego polskie wydawnictwa, wartość niepodważalną. Do jeszcze jednego przejawu stosunków polsko-rosyjskich nawiązuje J. K. Żygunow w rozprawie pt. „P. Ł. Ławrow i jego związki z polskim ruchem rewolucyjnym w latach 70—90-ych XIX w.” Oparta w przeważającym stopniu na moskiewskich archiwaliach, ma ona charakter nowatorski i stanowi cenny wkład w historię polskiego ruchu robotniczego. Nieco odmienny charakter ma praca A. D. Stiepanckiego pt. „Polska grupa w Radzie Państwowej w latach 1906—1907”. Nie dotyczy ona bowiem więzi rewolucyjnych w stosunkach polsko-rosyjskich, co było dotąd głównym przedmiotem badań, ale kontaktów oficjalnych na szczeblu najwyższych organów państwowych, co w odniesieniu do wytyczonych przez autora lat jest o tyle ważne, iż bezpośrednio po wydarzeniach rewolucyjnych 1905 r. sprawa polska przybrała nieco inne niż poprzednio formy. Dwie ostatnie pozycje, mają — podobnie jak i w dziele pierwszym — charakter źródłowy. Są to: „Nieznany programowy dokument polskiego socjalistycznego ruchu robotniczego” w opracowaniu A. M. Oriechowa ze zbiorów AGAD oraz „Listy J. Marchlewskiego do N. M. Archangielskiego” w opracowaniu M. N. Czernycha. Obie te pozycje, opatrzone autorskim komentarzem, stanowią również cenny przyczynek do historii polskiego ruchu robotniczego.

Podsumowując stwierdzić trzeba, iż omawiany tom dowodzi z jednej strony popularności tematyki polskiej w historiografii radzieckiej, z drugiej zaś bogactwa materiałów do tej tematyki w archiwach ZSRR, z których na pewno jeszcze wypłynie sporo nowych zagadnień. Czytelnik radziecki zaś, do którego siłą faktu wydawnictwo to jest adresowane, ma okazję do poznania wielu interesujących momentów z dziejów bliskiego sąsiada.

Bolesław Łopuszański

Hans J. Teuteberg, Günter Wiegelmann, *Der Wandel der Nahrungsgewohnheiten unter dem Einfluss der Industrialisierung*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1972, s. 417.

Recenzowana książka jest produktem badań nad społeczeństwem przemysłowym Niemiec w XIX wieku, które od pewnego czasu prowadzą historycy niemieccy zgrupowani wokół fundacji „Fritz Thyssen”. Nazwa i geneza tego zespołu determinują zakres badań, główne zaś problemy przezeń ostatnio podejmowane, to weryfikacja niektórych obiegowych sądów dotyczących kształtowania się społeczeństwa kapitalistycznego (w tym środowisku nazywanego przemysłowym) w aspekcie ekonomicznym i kulturalnym. W badaniach biorą udział prócz historyków także przedstawiciele innych dyscyplin, w tym socjologowie, pedagogowie i ekonomiści.

Książka składa się z dwóch części, pisanych przez różnych autorów. Każda z tych części ma odrębny, szczegółowy tytuł, zaś tytuł książki zawiera w sobie całość badanej problematyki.

Część pierwsza, napisana przez Hansa J. Teuteberga, dotyczy wyżywienia w aspekcie społecznym i gospodarczo-historycznym. Powstała ona na kanwie referatu pt. „Historia i rozwój wyżywienia od czasów prehistorycznych”, wygłoszonego na VII Międzynarodowym Kongresie Wyżywienia w Hamburgu w 1966 r. Wysunięte tam przez autora tezy stały się przedmiotem dyskusji w zespole roboczym zajmującym się społeczeństwem przemysłowym w XIX wieku i po odpowiednim rozwinięciu materiałowym i ograniczeniu chronologicznym zostały następnie włączone do recenzowanej książki.

W części drugiej, której autorem jest G. Wiegelmann, omówione zostały przemiany zachodzące w sposobie odżywiania się w XIX wieku. Interesującym aspektem rozważań Wiegelmanna jest posługiwanie się materiałami etnograficznymi.